

Her Yıl Bir Büyük Türk Bilgi Şölenleri

1 / İSMAİL BEY GASPIRALI

Editörler:

Alev Sinar Uğurlu

Selçuk Kırılı

Yardımcı Editör:

Gözde Kırılı

Her Yıl Bir Büyük Türk Bilgi Şölenleri

1 / İsmail Gaspıralı

(11-12.12.2014)

Türk Ocakları Bursa Şubesi Yayınları: 4

Bilgi Şölenleri Serisi: 2

ISBN: 978-975-7739-81-4

Editörler: Alev Sınar Uğurlu, Selçuk Kırılı

Yardımcı Editör, kapak Tasarımı, Sayfa Düzeni: Gözde Kırılı

© Türk Ocakları Derneği Bursa Şubesi, Nisan 2015

Baskıya Hazırlık : Ercüment KARTAL

Baskı: F. Özsan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.

Üçevler Mh. Tanay Cad. No: 13 Nilüfer/Bursa

GASPIRALI İSMAİL BEY'İN İSLAM DÜNYASINI UYANDIRMA ÇABALARI

Yrd. Doç. Dr. Celil BOZKURT*

Giriş

Gaspıralı İsmail Bey, Türk dünyasında “Dilde, fikirde, işte birlik” parolasıyla ünlenmiş bir Türk aydınıdır. Yaşamı boyunca Türk dünyasının birliği ve kalkınması üzerine çalışmalar yürütmüştür. Onun Türk birliğine paralel olarak yürüttüğü çalışmalardan biri de İslam dünyasının uyandırılması ve çağdaş usullerle geliştirilmesi olmuştur. Bu konuyu irdelemeden önce Gaspıralı İsmail Bey'in hayat hikâyesini kısaca özetlemek gerekir.

Gaspıralı, 1851 yılında Kırım'ın Bahçesaray yakınlarındaki Avcıköy'de dünyaya geldi. Babası Mustafa Ağa, Gaspıra Köyünden olduğu için İsmail Bey de Gaspıralı veya Rusça Gaspirinski lakabıyla anıldı. Mustafa Ağa, 1854 Sivastopol Savaşı'ndan sonra Bahçesaray'a gittiği için Gaspıralı da hayatının ilk on senesini burada geçirmek zorunda kaldı (Kırimer 1996: 15-16). Gaspıralı, Moskova Askeri İdadisi'nde okuduğu yıllarda Panslavist Rus hocaların Türk tarihini aşağılayan ve hakir gören tavırlarına şahit oldu. Böyle bir ortamda dünya ve Türkiye'deki gelişmeleri yakından takip eden Gaspıralı, nihayet okulun son senesi 1867'de Osmanlı-Yunan Savaşına gönüllü katılmak üzere Girit'e geçmek istedi. Fakat bu girişimi Ruslar tarafından engellendi. Gaspıralı, bu olayın ardından 1868'te Kırım'daki Türk Okulu Zincirli Medresesi'nde Rusça öğretmenliğine başladı. Bir ara Dereköy Mektebi'ne tayin edilen Gaspıralı, iki yılını burada geçirdikten sonra yeniden Zincirli Medresesi'ne döndü. Gaspıralı, eğitimliği boyunca Rusya'daki yenileşme hareketlerini yakından takip etti. Bu arada, Türk dünyasında uygulanan eğitim ve öğretimin çağdaş dünyanın çok gerisinde olduğunu fark etti. Bu doğrultuda, Türk ve İslam dünyasının ivedi olarak çağdaş bir reforma gitmesi gerektiğine inandı (Saray 1987: 2-3).

Gaspıralı, 1872-1874 arasında Fransa'da bulundu. Öğrendiği Fransızca sayesinde Batı Medeniyeti'nin güçlü ve zayıf yönlerini araştırdı. Ardından, İstanbul'a gelen Gaspıralı'nın Türk ordusunda zabıt olma teşebbüsleri başarısızlıkla sonuçlandı. Bir süre İstanbul'da kalan Gaspıralı, Osmanlı Devleti'nin idari, ekonomik ve sosyal yapısını araştırdı. Sonucunda, mevcut düzenin Avrupa'nın çok gerisinde kaldığını ve Türklüğün ikinci plana itildiğini gördü. 1775'te

* Düzce Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi.

Kırım'a dönen Gaspıralı, 1878'e kadar sadece Türk kültürünü tetkik etmekle meşgul oldu. Bundan böyle Gaspıralı, tüm mesaisini Türk- İslam dünyasının sorunlarını araştırmak ve onu çağdaşlaştırmak yönünde geçirecektir.

Türk Dünyasında “Usul-i Cedit” Hareketi

Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyıldan itibaren ilmiye teşkilatı ciddi bir bozulma dönemine girdi. Buna paralel olarak, mektep ve medreselerde de gözle görülür bir gerileme baş gösterdi. Diğer yandan Orta Asya'da Rusya'nın hegemonyasında yaşayan geniş Türk illerinde de eğitim-öğretim işleri sekteye uğradı. Gaspıralı İsmail Bey, Türk dünyasının ıslah çalışmalarının eğitim ve öğretimde yapılacak reformlarla başlayacağı kanaatindeydi. Ona göre, mevcut çağdışı sistemlerle eğitimde pratik sonuçlar almak ve uygulamak son derece güçtü.

Gaspıralı İsmail Bey, “usul-i cedit” adıyla geliştirdiği çağdaş bir sistemle Türk dünyasının eğitim sorunlarına çare bulabileceği kanaatindeydi. Bu sistemle ilgili olarak *Tercüman* gazetesinde çok sayıda makale yayımladı. (Yüce ve Kalkan 2007:5) Gaspıralı, bu sistemi ilk olarak Bahçesaray'ın Kaymaz Ağa semtinde açtığı 12 kişilik bir mektepte uyguladı. Buraya hoca olarak tayin ettiği Bekir Efendi, günde dört saat verdiği eğitimle talebelerine 40 günde okuma yazma öğretti. Usul-i Cedit okullarının başarısı kısa zamanda Rusya Müslümanları arasında yayıldı. (Kırım 2001:13)

Gaspıralı, Usul-i Cedit okullarının Türkistan'da yayılması için Rus makamlarına başvurdu. Fakat Gaspıralı'nın ileride bir Türk-İslam birliği kurma hedefinde olduğunu düşünen Ruslar bu isteği olumsuz karşıladı. Ardından, Buhara'nın reformcu lideri Emir Abdullah Ahad, Türkistan'ın bir parçası olan Buhara'da Usul-i Cedit okullarının açılmasına izin verdiyse de Rus baskısı nedeniyle bu da gerçekleşmedi. (Saray1987:47-48)

Usul-i Cedit mektepleri, Gaspıralı'nın eğitim reformunun ilk basamağını oluşturuyordu. Reformun diğer basamağı medreselerin ıslahı sorunuydu. Gaspıralı, medreselerin yabancı unsurlardan temizlenmesi taraftarıydı. Ona göre; Kazan, Ufa, Orenburg, Astrahan, Taşkent, Semerkant, Bakü, Nukha ve Bahçesaray'da bulunan 9-10 medrese ıslah edilmeliydi. Buralarda, dini ilimlerin yanı sıra, tıp, matematik, astronomi vs gibi pozitif bilimler de okutulmalıydı. Ayrıca, bunlara coğrafya, tarih ve tabiat ilimleri gibi Matematik'in diğer dalları ile pedagoji, Rus dili ve hukuk dersleri ilave edilmeliydi. Medreselerde eğitim dili Arapça yerine Türkçe olmalıydı.(Saray 1987:54)

Gaspıralı'nın çalışmaları sonunda çağdaş metotlarla eğitim yapan Usul-i Cedit medreseleri ortaya çıktı. Bu medreseler, Kırım ve Kazan'dan başlayarak Azerbaycan ve Türkistan'a doğru yayılmaya başladı. Fakat Rusların ve bağınaz Müslüman çevrelerin direnci nedeniyle yeni metot medreselerin, usul-i cedit mekteplerinde olduğu gibi, en son girdiği yer Türkistan oldu. Usul-i cedit med-

reseleri, Rusların muhalefeti yüzünden istenilen sayıda kurulamadı. 1894-1905 arasında 9 adet Usul-i Cedit medresesi açılabilirdi. Fakat, Usul-i Cedit mektepleri, giderek çoğaldı. I. Dünya Savaşı'nın başladığı 1914 yılında sayıları 5.000'i buldu. Böylelikle, Gaspıralı İsmail Bey'in, Rusya Müslümanlarını İslamiyet'ten koparmadan çağdaş bir eğitim modeliyle geliştirme projesi gerçekleşmiş oldu.

Rusya Müslümanlarının Birliğini Kurma Çabaları

Gaspıralı, Türk birliğine paralel olarak Müslümanlar arasında da bir ittifakın kurulması gerektiğine inanıyordu. *Tercüman* gazetesinde Rusya'daki Müslümanların birlikteliği, ekonomik ve sosyal gelişimine dair makaleler yayımlamaktaydı. Gaspıralı, Müslümanların sorunlarının çözümüne dair ilk somut adımı, 17 Ekim 1905'te Kırım'da düzenlenen toplantıda attı. Bu toplantıya Kırım'ın farklı yerlerinden gelen çok sayıda Müslüman temsilci katıldı. Toplantıda St. Petersburg'a sunulmak üzere 18 maddelik bir dilekçe yazıldı. Dilekçede Müslümanların ruhani idaresi üzerindeki baskıların, vakıflara ait menkul ve gayrimenkuller üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması, Müslümanların askere alınmaması gibi talepler dile getirildi. Dilekçeyi St. Petersburg'a götürenlerden biri de Gaspıralı'ydı. O, Kırım'ın muhtariyetini isterken, bu konuda Rus ihtilalcilerle işbirliğinin zaruri olduğuna inanmaktaydı. Fakat, Kırım'ın muhtariyeti konusunda bir fikir birliğine varılamadı. (Devlet 1988:74-75)

Gaspıralı, 15 Ağustos 1905'te Nijni Novgorod'ta Oka Nehri üzerinde "Gustave Struve" Vapurunda yapılan Rusya Müslümanlarının birinci toplantısına katıldı. Toplantı; Müslümanların ittifakı ve Ruslarla aynı haklara sahip olması noktasında ittifak ederken; Türklerin örgütlenmesi ve mahalli meclisler kurması yönünde de kararlar aldı. (Devlet 1988 :80-81; Kırımlı 2001:23)

Rus Çarı, 17 Ekim 1905 manifestosunu ilan ederek halka bir takım hürriyetler vermek zorunda kaldı. Bunun üzerine Rusya'da 11 parti kurularak faaliyete geçti. Fakat, henüz bir Türk partisini kurulmadığı için Müslümanlar farklı partileri tercih etmeye başladılar. Müslümanlar arasındaki bu bölünmüşlüğü engellemek ve aralarında bir "İttifak" kurmak için Gaspıralı'nın çabalarıyla 13-23 Ocak 1906 arasında Petersburg'ta Rusya Müslümanlarının ikinci toplantısı yapıldı. Toplantıda, Ali Merdan Topçubaşı'nın Rusça'ya tercüme ettiği 23 maddelik "İttifak" nizamnamesi ile 79 maddelik programı müzakere edilerek kabul edildi. Toplantıya katılan üyeler *Kur'an-ı Kerim*'e el basarak Rusya Müslümanlarının "İttifakı" için çalışacaklarına dair yemin etti. Ardından, Müslümanların sayısı oranında Rusya Meclisi Duma'ya temsilci göndermesi hususunda hükümete bir dilekçeyle başvurma kararı alındı. (Devlet 1988: 82-84)

Rusya Müslümanları, üçüncü toplantısını 16-21 Ağustos 1906 yılında Nijni Novgorod'ta (Mekerce Panayırı) yaptı. Bu toplantı öncekilerden farklı olarak Rus makamlarından alınan izinle resmi olarak yapıldı. Fakat izin dilekçesinde dile getirilen dini vurgular, toplantıyı dinsel bir atmosfere sokunca İttifak'ın önde

gelen üyeleri bundan rahatsız oldu. Bu arada Gaspıralı, söz konusu durumdan dolayı toplantıya katılmak istemedi. Fakat, Reşid İbrahim'in kongre öncesinde yaptığı yazılı açıklamayla birlikte muhalif şahıslar ikna edildi.

Toplantıya çok sayıda Türk ve Rus muhabir gözlemci olarak katıldı. Toplantının en önemli gündem maddesini eğitim konusu oluşturdu. Eğitimi kalkınmanın en önemli aracı olarak gören üyeler, eğitim alanında yapılacak reformları saptamak için 15 kişilik bir komisyon oluşturdu. Kazanlı öğretmen Abdullah Apanay'ın başkanlığındaki komisyonun hazırladığı 31 maddelik rapor, toplantının 18 ve 19 Ağustos'taki oturumunda kabul edildi. Raporun en önemli kısmı Türk okullarında ortak tedrisat yapılması ve eğitim dilinin Türkçe olarak belirlenmesiydi. (Devlet 1988: 89-92) Toplantıda görüşülen konulardan biri de “dini ruhani müesseselerin ıslahı” idi. Bu konuda Kazanlı müderris Alimcan Barudi başkanlığında bir komisyon kuruldu. Komisyonun hazırladığı 13 maddelik rapor 19 Ağustosta müzakere edildi. Raporda, Müslümanların dini kurumlarında yürürlükte olan kanun ve hükümlerinin değiştirilmesi, Rusya'daki müftülerin halk tarafından serbestçe seçilmesi, Müslüman ruhanilerin Rus papazlarla aynı düzeyde maaş almaları teklif ediliyordu. Diğer taraftan, kongre başkanı Ali Merdan Topçubaşı'nın Kafkasya'daki Sünnilik ve Şiilik gibi mezhep ayrılıklarının teşkilat kurma meselesinde etkili olmaması gerektiği yönündeki teklifi oybirliğiyle kabul edildi. (Devlet 1988: 96-97)

Toplantıda, Ali Merdan Topçubaşı'nın daha önce teklif ettiği 79 maddelik “İttifak” programı ile nizamnamesi madde madde okunarak müzakere edildi. İttifak'ın muhtariyetle ilgili bazı maddeleri Yusuf Akçura ve Gaspıralı İsmail Bey gibi aydınlar tarafından gerçekçi bulunmayarak eleştirildi. Uzun görüşmelerden sonra Ali Merdan Topçubaşı'nın hazırlamış olduğu “İttifak” programı kabul edildi. Programın kesin ve son şekli için aralarında Gaspıralı'nın da bulunduğu 15 kişilik bir merkez komitesi teşkil edildi. Merkez komitesi, kendi arasından Petersburg'ta sürekli ikamet edecek ve İttifak'ın masraflarını karşılayacağı üç kişi daha seçti. Böylelikle, İttifak'ın bir siyasi parti haline getirilmesi hedeflendi. (Devlet 1988:109)

Dünya İslam Kongresi'ni Toplama Girişimi

Gaspıralı İsmail Beyin İslam Birliğini sağlama faaliyetleri arasında dikkat çekenlerden biri de Dünya İslam Kongresi'ni toplama girişimiydi. Gaspıralı, daha 1907 yılında bu hususta faaliyete geçmiş ve 1908 yılında bu girişimi bazı İslam ülkelerinin dikkatini çekmişti.

Fakat, büyük hazırlıklar yapılmasına rağmen söz konusu kongre hiç bir vakit toplanamadı. Fakat, bu proje Gaspıralı'nın gündeminden hayatı boyunca hiç düşmedi. Gaspıralı, kongre fikrini ilk kez *Tercüman* gazetesinde dile getirdi. *Tercüman*'ın düzenli takipçilerinden Türkolog Armenius Vambéry tarafından fark edilen bu haber sonradan Londra'da *The Times* gazetesine servis edildi. Gazete, söz

konusu haberi uzun bir makale halinde yayımlayarak dünyanın dikkatini çekti. (Saray 1987:62) Gaspıralı, İslam dünyasının geri kalmışlığından bahisle Müslüman ülkelerde yapılması kaçınılmaz olan reform ve yenilikleri, buradan hareketle Müslümanlar arasındaki anlaşmazlıkların giderilmesi ve İslam dünyasının uyan- dırılması gerektiğini vurguluyordu. (Devlet 1988:110-112)

Gaspıralı, Dünya İslam Kongresi için en uygun şehrin Kahire olduğunu düşünmekteydi. Bazı siyasi nedenlerden dolayı Hilafetin merkezi durumunda olan İstanbul devre dışı bırakılmıştı. Gaspıralı, buna yönelik olarak önce İstanbul'a geldi ve burada Türk devlet adamlarıyla görüştü. Ardından, 1907 Ekiminde Kahire'ye gelen Gaspıralı, dostları Mustafa Kamil Paşa ve *Al-Mu'ayyad* gazetesinin editörü Şeyh Ali Yusuf tarafından karşılandı. Daha önce *The Times*'ın yayımladığı haber üzerine bilgilenen çok sayıda elçi ve yabancı gazeteci, Gaspıralı'nın kongre fikrine ilgi duydu. Mustafa Kamil Paşa, 30 Ekim 1917 akşamında Semi-rami Otel'i'nde Gaspıralı'nı şerefine bir yemek tertip etti.

Burada bulunan basın ve ulemaya tanıtılan Gaspıralı, yemekte kısa bir konuş- ma yaptı. (Saray 1987:63)

Gaspıralı, 1 Kasım 1907'de Continental Otel'de düzenlenen geniş bir konfe- ransta projelerini anlatma fırsatı buldu. İslam dünyasının içinde bulunduğu hazin duruma dair uzun bir konuşma yapan Gaspıralı, bu hususta şunları söylüyordu:

“Şimaldeki Kazandan cenuptaki Mısır'a, mağripteki Fas'tan, şarktaki Cava'ya kadar nazarı teftişle bakılırsa, mileli İsla- miyede asarı temeddünden ve irtikadan ziyade, asarı tedenni görülecektir. Medreseler ve mektepler harap ve faydasız bir haldedir. Kisbû sanayii mahalliyeler ya munkarız olmuş, ya olmak yolundadır. Esnaflar sönmektedir. Âlemin ticaretinde hissemiz pek az kalmıştır. Umuru sarrafiyede methalimiz ol- madığı gibi, ticaret-i bahriyeden bi behre bulunuyoruz. Üç yüz milyonluk bir milletin otuz vapurlu bir şirekt-i bahriyesi, beş milyon sermayeli bir bankası mevcut değildir.” (Kırimer 1996: 133-134)

Konferansın ardından Dünya İslam Kongresi için bir tertip heyeti seçildi. Bu heyet, derhal kongre hazırlıklarına başladı. Bu arada İstanbul'a gelen Gaspıralı, Türk yetkilileri kongre hakkında bilgilendirerek desteklerini almaya çalıştı. Fa- kat, Hilafet merkezi Gaspıralı'nın projesine destek vermekten kaçındı. 1908'de yeniden Mısır'a dönen Gaspıralı, Kazanlı Abdullah Battal'la *“Al-Nahdah”* adlı bir gazete çıkarmaya başladı. Gaspıralı, kendisinin ve arkadaşlarının yazdığı ma- kaleleri Arapçaya tercüme ederek gazetede yayımlamaya başladı. Ayrıca, seri makalelerle İslam dünyasının geri kalış nedenlerine ve bir rönesansa olan ihtiya- cına dikkat çekmeye başladı.(Saray 1987:68)

Kongre hazırlık komitesi, ilgili merkezlere Dünya İslam Kongresi'nin 1908

Eylül veya Kasım ayında yapılacağını duyurmaya başladı. Bu arada, Türkiye’de 1908’de vuku bulan Jöntürk İhtilali, Gaspıralı’nın faaliyetlerine yeni bir boyut getirdi. İttihat ve Terakki liderleri, konumlarını güçlendirmek için Dünya İslam Kongresi’nin İstanbul’da yapılmasını istedi. Fakat Gaspıralı, kongrenin hazırlıklarının bittiğini ve açılış gününün dahi belirlendiğini belirterek daveti olumsuz karşıladı. Ne var ki, bu gelişmeler kongrenin sürekli ertelenmesine neden olmaktaydı. Sonuçta, Gaspıralı’nın Dünya İslam Kongresi’ni toplama teşebbüsü sonuçsuz kaldı.

Hindistan Seyahati

Gaspıralı İsmail Beyin Kahire’de bir Dünya İslam Kongresi toplama gayreti, İslam âleminde geniş bir heyecan uyandırmıştı. Bu heyecanlı gelişmeyi takip eden ülkelerden biri de bugünkü Pakistan Müslümanlarının dâhil bulunduğu Hindistan idi. “Hindistan Encümen-i İslamiye”, Gaspıralı’nın İslam dünyasında yapmayı planladığı reformları öğrenmek üzere kendisini Hindistan’a davet etti. Gaspıralı, 1912 Ocağında önce İstanbul’a geldi ve bir kaç hafta burada kaldı. Ardından, Aden üzerinden Şubat sonu gibi Bombay’a ulaştı. Gaspıralı, Müslümanları temsil eden kalabalık bir kitle tarafından karşılandı. (Kırimer 1996:128)

Gaspıralı, Hindistan seyahati boyunca çok sayıda konferans verdi ve İslam dünyasının sorunları hakkında Hint Müslümanlarını aydınlattı. Gaspıralı’nın Rusya’da Usul-i Cedid mekteplerinde uyguladığı çağdaş ve pratik eğitim Müslüman liderlerin ilgisini uyandırdı. Liderler, Gaspıralıyı kendi mekteplerine davet ederek onun tavsiyelerini almak istediler. İncelediği her Müslüman mektebinin, İslam dünyasında olduğu gibi, eski usul ve çağdışı metotlarla eğitim verdiğini gören Gaspıralı, derhal bu mekteplerin ıslah edilmesi gerektiğini anlattı. Bu hususta örnek bir mektep açılması gerektiğine inanan Gaspıralı, Türkiye’nin Bombay başkonsolosu Cafer Bey ve ulemadan Kadı Muhammet Ali ve *Akhbar al-İslam* gazetesinin sahibi Gazi İsmail Efendi’nin de yardımları ile bir Usul-i Cedit mektebi açtı. Muhammed Azam adında genç bir hoca, yeni metotlarla donatılarak bu okulda görevlendirildi. Muhammed Azam, 40 gün gibi kısa bir sürede talebelerine okuma yazma öğretti. Hatta, okuma yazma öğrenen talebeler, halkın önünde imtihan edildi ve hepsinin Urduca’ yı kolaylıkla okuyabildiği görüldü. Bu mektebin başarısının ardından 3 tane daha Usul-i Cedit mektebi açıldı. (Saray 1987:70-71)

Cafer Seydahmet Kırimer, yakın dostu Gaspıralı’nın Hindistan’daki faaliyetlerini şöyle açıklıyordu:

“40 günde Urduca okumak yazmak imkânını anlatmaya uğraşıyordu. Her yerde olduğu gibi, burada da kendisini ilk istikbalci olarak itimatsızlık karşılıyordu, fakat o şaşmıyor, vakit geçirmeyerek kendisinin usul-i savtiyeyi öğrenip mualimlik edecek adamı buluyor ve buna Müslümanların tahsile şiddetle muhtaç olduklarını telkin edip hissiyat-ı İslamiyesini

hayli uyandırdıktan sonra usul-i savtiyeyi öğretiyor. Muallim bir dereceye kadar ihzar olunduktan sonra mektep bulunup isticar ediliyor; mektep levazımatı alınıyor ve martın ikinci günü dua ve senalar edilip büyük Hindistan'da usul-i savtiye ile tedris olunan ilk Müslüman numune-i iptidaiyesi, uzak Kırimdan gelmiş bir Türk tarafından açılıyor.” (Kırimer 1996: 128 - 129)

Gaspıralı'nın Hindistan'da açtığı Usu-i Cedid mektepleri, Türkiye Türklerinin yayın organı *Türk Yurdu* dergisinde de yankı buldu. Dergi, şunları yazıyordu:

“Şaheserleri Hindistan'da hala tahsin ve hayretle temaşa olunan Müslüman-Türk medeniyetini beş, altı yüz yıl evvel oraya götüren Türklerdi; zamanımız medeniyetinin temeli olan tahsili iptidai ıslahının naşir ve mübeşşiri de hamdolsun, bir Türk oldu. Tabii müftehiriz ve o büyük Türk'e müteşekkiz” (Kırimer 1996: 129)

Hindistan'daki faaliyetlerini tamamlayan Gaspıralı, daha fazla Rus hükümetini şüphelendirmemek için ülkesine geri döndü. Hindistan'da açtığı Usul-i Cedit mekteplerinin durumuna dair uzun yıllar bilgi edinemedi. Fakat Gaspıralı'nın fikirleri, Hint Müslümanlarının ittifadında ve İslamcılık bilincinin güçlenmesinde büyük katkılar sağladı.

Sonuç

Gaspıralı İsmail Bey, XX. yüzyıl Türk kültür tarihinde adı zikredilmesi gereken önemli aydınlardan biridir. Gaspıralı, mesaisinin çoğunu Türk ve İslam dünyasının sorunlarını tespit etmek ve bunlara yönelik çözüm yolları üretmekle geçirdi. Gaspıralı'nın Türkçülük düşüncesi daima İslamcılığıyla paralel yürüdü ve birbirini tamamladı. Gaspıralı'ya göre Batı Medeniyeti karşısında oldukça geri durumda bulunan İslam dünyası, ancak ittifak halinde ve etkili bir reform süreciyle uyanabilirdi. Gaspıralı, buna yönelik olarak bir İslam birliği kurma hedefindeydi. Bu amaçla Rusya, Osmanlı Devleti, Mısır ve Hindistan'da yoğun mesai harcadı. Mısır'da toplamayı düşündüğü Dünya İslam Kongresi, bu hedefin en önemli basamağını oluşturuyordu. Ne var ki, farklı nedenlerden dolayı söz konusu kongre toplanamadı.

Gaspıralı İsmail Bey'in, mektep ve medreseleri ıslah projeleri ile eğitimde uyguladığı “usul-i cedit” reformları, kısa zamanda faydalı sonuçlar doğurdu. Fakat söz konusu reformlar, Müslüman liderlerin ilgisizliği ve emperyalist devletlerin muhalefeti yüzünden gereği gibi uygulanamadı. Fakat, bu reformlar, Türk-İslam dünyasının uyanışına ve kalkınma hamlelerine çağdaş bir vizyon kazandırdı. Günümüzde İslam dünyasının sorunları göz önüne alındığında, bunları bir asır önce tespit eden ve çağdaş çözümler öneren Gaspıralı İsmail Bey'in öngörüsünü ve vizyonunu takdir etmemek elde değildir.

KAYNAKLAR

DEVLET Nadir (1988) *İsmail Bey (Gaspıralı)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara

KIRIMER Cafer Seydahmet (1996) *Gaspıralı İsmail Bey*, (Yayına hazırlayan: Ramazan Bakkal), Avrasya Bir Vakfı Yayınları, İstanbul

KIRIMLI Hakan (2001) *İsmail Bey Gaspıralı*, Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi Yayınları, Ankara

SARAY Mehmet (1987) *Türk Dünyasında Eğitim Reformu ve Gaspıralı İsmail Bey (1851-1914)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara

YÜCE Mehmet - KALKAN Mehmet (2007) “Ortalık Asya Devletler Birliği Fikrinin Tarihsel Gelişimi ve İkinci Türkistan Forumu, *Akademik Bakış*, Sayı 11